

Ivan Cankar: Kurent. Starodavna pripovedka.¹⁾ — Menim, da bi ne bilo odveč, ampak na veliko korist marsikomu, ako bi ob priliki razložil strokovnjak Slovincem osnovne pojme o estetičnem čuvstvovanju, izražanju in — tudi modrovanju, to pa v sistematični razporedbi. Potreba za to je velika, pojmi o tem so jako megleni in pomanjkljivi. Tak estetik bi se moral posebno dolgo pomuditi pri tisti prikazni, ki jo — imenujemo simbol, kajti brez simbolizovanja ni umetnosti, in kdor tega ne razume in ne uvaža, ta umetnosti kratkomalo ne more razumeti, kaj šele tisto strujo, ki jo simbolistično imenujemo. Tudi pri nas je simbolistov, ali žalostna jim majka! Naše občinstvo jih ne mara, in to je razumljivo, da jih ne, ker jih ne razume. In niso baš najslabši ti naši umetniki, ki jim gre to ime. Drugih menda danes niti nimamo. In vendar v očeh naših razumnikov ti nič ali dosti ne veljajo. Pač, za parado so dobri, drugod se celo hvalimo z njimi, ker so moderni, mi pa hočemo tudi plavati s tokom. In glejte! Spet se je pojavil — simbol, ali simbol — skoro nevarne vrste. Poslal in ustvaril nam ga je Cankar in ga krstil na nekrščansko ime — Kurenta. Ni šala, to ni nikak psevdonom, pravi pristni Kurent slovenski, patron in boter vsega posvetnega veselja je prišel v deželo. Če je taka, potem moramo priznati, da si je Cankar ta simbol izposodil od ljudstva. Torej zadene pisatelja le pol krivde. In če tega simbola ne bo razumel slovenski izobraženec, ga zadene druga polovica. Kako bi ne? Toliko je od Cankarja do naroda, kolikor od naroda do našega razumnika. Seveda — umetniku Cankarjeve vrste ni mogel zadostovati surov lik, kakor ga je vodil po deželi, liki Bošnjak medveda, pesnik „popevčic milemu narodu“. Predvsem ga je osvobodil njegovega demonskega božanstva, ki bi bilo le oviralo pesnikovo domišljijo. Pustil pa mu je naravni značaj; tudi Cankarju je Kurent patron in boter vsega posvetnega veselja. Ali kako pride bornih staršev razcapani sin do tega visokega dostojanstva? Enostavno — prodal je dušo, dobil osebno pozabljenje in vseovladujoče čarobne gosli, s katerimi vlada nad zemlje sinovi, kakor se mu zljubi. Popotnik, kakor je bil od rojstva, ostane Kurent tudi pozneje in sledeč neodoljivemu svojemu nagonu pride v različne kraje in družbe. Res, marsikaka zveza, misel in podoba, ki jo beremo ali slišimo iz junakovih ust, ostane napol ali docela meglena, ali ideja posameznih poglavij in celote — ne more biti izobražencu skrita. Tudi treba brez ovinkov priznati, da se nahajajo tudi v pričujočem delu mesta in deloma celo liki, ki so nam bolj ali manj znani že iz prejšnjih Cankarjevih spisov, ali spomniti se moramo, da je to neke vrste posebnost Cankarjeve umetnosti. Gotovih in dovolj prozornih namenov pisateljevih pri tem ni mogoče prezreti. Tudi bo priznal vsak nepristranski sodnik, da ne pogrešamo v takih odstavkih nekake sveže originalnosti in skoraj prvobitne samoraslosti, to pa izvira odtod, ker se vse posameznosti tako naravno vežejo v divno, poražujočo celoto in enotnost, s katero dosega virtuozni pisatelj vselej svoj namen. Kdo bi se mogel odtegniti vtisku skoro enolično risanih velikih slik in

¹⁾ V Ljubljani 1909. Založil L. Schwentner. — Cena broš. 1.80 K, elegantno vez. 2.80, po pošti 10 h več.

čudovitega razpoloženja v naravi in v družbi teh sestranih trpinov, ki hrepene po solncu in sreči, ne da bi jo mogli dohrepeneti. Mar ni enolično to, kakor opisuje ples kmetov v kmetški krčmi, ples rudarjev v obrtniški, delavski krčmi? In vendar so to velikanske poteze, ki zmagonosno osvajajo naša srca, kakor osvaja glas Kurentovih gosli te čudne množice. In če hočemo občudovati silo Cankarjeve ironije, kadar nastopa vsled svoje zunanje skromnosti najsamozavestneje, moramo čitati prve strani IV. poglavja. Če hočemo trepetati s temi nesrečniki, ki so obsojeni na Golgato, moramo brati na prav mnogih straneh, ki jih v teh kratkih vrsticah niti omeniti ne utegnem. Kadar pa nas žene srce, da se naslajamo ob opojnem čaru najpristnejše poezije, ki trepeta na krilih prekrasnega in snovi sami dostojnega umetniškega jezika, moramo odpreti prve strani tega zrelega Cankarjevega umotvora. Tam bomo brali, kako se je prvič zaljubil potepuh Kurent, in bomo rekli, da se tako ni zaljubil še noben slovenski fant v slovenski knjigi. Opozoriti moram tudi na prekrasno mesto, kjer Kurent vasuje pod oknom svoje deklice, in na tisto, kjer baranta za svojo dušo z nevernikom pritlikavcem. In pomen tega simbola? Vsa knjiga ga razlaga v tako krasnih, četudi tako žalostnih podobah. Priznati moram, da nikjer morda še nisem tako globoko kakor ob tem spisu zaslutil pomena Schillerjevih besed, kjer pravi: Resno je življenje, bedna je umetnost. Hočem reči, da bi iz tako lepe oblike dihal tako mračen duh, kar nas tem bolj poraža, ker je v tem svetu na zunaj vse tako veselo, prešerno, razuzdano. V resnici, v notranjosti je seveda drugače. Da — to je tudi osnovni pomen pričujočega dela. Naj nastopa kmet ali delavec, gospod ali umetnik, pijanec ali romar, vsakemu spi v duši beda, topost, ki hrepni po osvobojenju, povsod pa je obenem toliko nagnjenja in razpoloženja za površnost in lahkomiselnost. In ne samo to. Velika je tudi razlika med tistimi, ki jim je dodeljena posvetna sreča, in tistimi, ki so obsojeni, da so sužnji, da s svojim znojem, svojo krvjo gnoje zemljo, ki rodi gospodom. Torej tudi tukaj nezdravo nasprotje, zato tem žalostnejša resničnost. Tako velik je ta razkol v sužnjih dušah, da se romar, ki se je napotil z velikim bremenom na duši k Mariji pomočnici, v hipu lahko izpremeni v pijanca, prešestnika. In ideja lahkomišelnosti, ki spi v duši slovenskega človeka, izvira joča iz pomanjkanja zunanjega in notranjega ravnotežja, ki ga je izpodnesla tisočletna suženjska naša zgodovina, je utelešena v Kurentu. Zato mora biti Kurent človek, sin človeških staršev. In to rodovitno misel je Cankar mojstrsko izrabil, kajti vkljub osebnemu pozabljenju, ki ga je dobil z goslimi vred, vkljub temu, da je pravzaprav izgubil sposobnost za čutenje človeškega gorja, se nabira v njegovem srcu, kaplja po kaplji, sočutje s temi bednimi sužniki, ki so si postavili obupno geslo: „Tisoč ur trpljenja za eno uro radosti“. Ko je bil priča tolike in vsesplošne obupanosti in onemogle toposti, ko vidi romarje-izseljence, pred domovino kakor pred smrtjo bežeče in vendar po njej kakor po ljubljeni materi roke iztegujoče, klone tudi sam in pade pod bremenom ter — zājoka, on, patron in boter vsega veselja. In ta misel, poosebljena v Kurentu, predstavlja pozitivno stran in evolucijo osnovne ideje tega tehtnega Cankarjevega dela. In kakor pomenljive so Kurentove sanje o velikanski prikazni z goslimi v roki, ki mogočno koraka pred ljudstvom in po ljudstvu, do gležnjev od krvi poškopljena, prav tako pomembna je zaključna vizija, ki nam predstavlja velikansko smrt, našemljeno z veseljaškim klobukom in z goslimi v roki, za katero stopa Kurent, ki mu kapljejo solze na zemljo, iz katerih klije novo cvetje in zelenje. Torej le na Golgati ima položiti svoje račune ta rod, suženj in top; ki mu je patron in boter posvetnjak in veseljak Kurent, in šele potem, po veliki pokori, ima vzklti iz grenkih

kapelj nov zarod, ki bo sebi kopal in sebi zidal. Šele temu zasije svetla zarja, ki se obeta na daljnem vzhodu. In tako zaključuje to delo sicer s trdim disakordom, ali izza daljnih gora od jutranje strani nam tiho zveni nasproti kakor muzika prihodnosti sreče, ki bo donela po notranji vrlini in bratski enakosti. In če se spomnim ob zaključku tistega Cankarjevega dela, ki ima svojo podlago tudi v narodnem slovstvu, namreč „Potepuha Marka in kralja Matjaža“, se mi je dogodilo to skoro nehote, kar mi je priča, da sta imenovani deli v nekem zmislu podobni in sorodni, dasi po splošnosti in snovi zelo različni; oba umotvora pa imata zlasti to skupnost, da sta prepojena z najfinejšo poezijo, izraženo v pravem klasičnem jeziku. V obeh delih se je dotaknil Cankar splošnih in velikih vprašanj, ki segajo globoko v usodo našega bitja in žitja. Ne tu ne tam ni sicer podal rešitve vprašanja, v obeh delih pa nam je razgrnil pestro sliko trpljenja in hrepenenja izmučene slovenske duše.

Dr. Iv. Merhar.

Anton Medved: Kacijanar. Tragedija v 5 dejanjih. Katoliška Bukvarna. Ljubljana 1810. 8°, 128 str. (Cena broš. 1.40 K, eleg. vez. 2.40 K.)

Nekdanji kraljevski general Kacijanar, ki ga je bil cesar Ferdinand vrgel v ječo zaradi poraza kristjanov pri Oseku, ubeži z dunajskega dvora ter snuje zaroto s hrvaškimi in ogrskimi veljaki proti Avstriji. Ogri hočejo Janoša Zapoljo za kralja — ker Ferdinand jih smatra le za antemurale christianitatis in za „stražarje sladkega življenja na Dunaju“ — Hrvatje hrepené po nekdanjem kraljestvu z rodnim kraljem. Voditelj konspiracije je Kacijanar, ki ima kraljeva pisma v rokah in je posvečen v dvorne skrivnosti. Stvar se razvija ugodno: Zapolja se pridruži zarotnikom, zagrebški sodnik zabrani avstrijskima banoma vhod v prestolno mesto, kar prinese sel novico, da

„Zalesja kralj in Ogrske je Janoš,
Hrvatske in Slavonske — Ferdinand.“

Bolehni Zapolja je sklenil premirje in zadal smrtni udarec zaroti: zavezniki odpadajo trumoma od Kacijanarja ter spet priznavajo Ferdinanda, ki nudi skesanim plemičem odpuščenje; za glavo Begunjca-beguna Kacijanarja pa je razpisana nagrada. Nikolaj Zrinjski pokaže klavni pogum in dá zavratno umoriti junaka, češ, ker se namerava zvezati s Turki zoper domovino, v resnici pa pretežno iz osebnih interesov.

Glavni junak je zelo simpatična postava. Zaprt je bil po nedolžnem, zakaj poraza pri Oseku je bil kriv največ škof Erdöd, ki je preprečil dovoz živeža, da se ne bi Ferdinand preveč okrepil z zmago. Ne iz maščevalnosti samo — v nadi, da dvigne domovino do popolne neodvisnosti, se je spustil v nevarno početje. V ječi je pisal na cesarja ponižna pisma, ne iz strahu pred smrtjo, ampak ker se je bal za svoje vzvišene smotre. Jeklena volja odseva iz njegovih besed, ko razgrinja svoj načrt:

„To hočemo, to moramo, to bomo.“ (41)

Kacijanar je sublimiral svoj „jaz“ in živi malone izključno svojemu idealu — Iliriji, tako da se nekam odtuji rodbini in oblubi hčer Skolasto prijatelju Ivanu Zrinjskemu za ženo, ne da bi jo vprašal za mnenje.

Videč, da je ostal sam, bivši general vendar nekoliko okleva, dokler ga grofica Salamanka — ki mu je dala ogromen denar na razpolago, da bi z zaroto maščevala bratovo smrt — ne ohrabri: „Vi se prenevedate? Ivan Zrinjski vam je zvest, Carigrad naklonjen...“

Ponosni mož ne more na nasvet svaka-škofa in na prošnjo žene Elize pred Ferdinanda, ki mu morda vse odpusti: zanj bi govorili Eytzing — skrivni zaročenec Skolaste — Nibšič, Herberstein i. dr.